ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ФИЛОЛОГИЯ ЖӘНЕ ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ ФАКУЛЬТЕТІ
ҚАЗАҚ ТІЛ БІЛІМІ КАФЕДРАСЫ

Профессор Х.К. Мұхамбеттің 85 жылдық
және профессор А. Айғабылұлының 80 жылдық мерейтойына арналған
«ҚАЗАҚ ТІЛ БІЛІМІ: ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ПАРАДИГМАЛАР ЖӘНЕ ЛИНГВОДИДАКТИКА» атты
республикалық ғылыми-әдістемелік конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

28 сәуір, 2016 жыл

Алматы 2016

дейінгі еңбектерде біраз шашыраңқы, ат үсті баяндалатын. Кейбір сәйкестіктер тіпті зерттеу нысанынан тыс қалып жататын. Қазақ диалектологиясынан дәріс беру барысында тіліміздегі барлық сәйкестіктерді зерттеу, жүйелеу, қате түсініктерді түзету үшін профессор Х. Мұхамбет-Кәрім ұзақ-жылдар еріңбей-жалықпай еңбек етті.

Өз еңбектерінде Х. Мұхамбет-Кәрім говор, говорлар тобы, ауыспалы говор ұғымы, наречиелер арасындағы маңызды айырмашылықтар туралы да жан-жақты баяндады. Әлеуметтік және жергілікті диалектілердің ұқсастығы мен айырмашылығын ашып, екеуінің де ұлттық тіл ұғымына енетіндігін түсіндіріп берді. Ғалым зерттеу жұмыстарында қазіргі қазақ тіліндегі диалектілік пен әдеби тіл арасында тарих тұрғысынан келгенде үлкен айырмашылық жоқтығын басшылыққа алып отырған.

Көзден кетсе де көңілден кетпейтін ерекше адамдар болады. «Таулар алыстаған сайын биіктей түседі» дегендей Хасан ағаймыз бүгінде арамызда жоқ болса да ұстазымыздың қазақ тіл білімі үшін жасаған жанкешті еңбегі, адами, ғалымдық тұлғасы біз үшін ыстық. Бұл күндері арамыздан кеткен қарашаңырақтың бір шоғыр тұлғалары арасында Хасан ағайдың шоқтығы мен үшін де, басқа да шәкірттері үшін де әрқашанда биік. Себебі ары мен жанын, білім мен қажыр-қайратын ғылым үшін, шәкірт тәрбиелеу үшін арнаған Хасан ағайымыздың рухын «Ғалымның хаты өлмейді» деп Ж. Баласағұн айтқандай мәңгілік тірі деп білеміз!

А. АЙҒАБЫЛҰЛЫ ҚАЗАҚ ТІЛ БІЛІМІ САЛАЛАРЫН ОҚЫТУ ЖАЙЫНДА

Егізбаева Назыкен Жәненқызы
филология ғылымдарының кандидаты,
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың доценті

Профессор А. Айғабылұлының тіл білімі салаларын жіті зерттеп, елеулі еңбектер қалдырғаны белгілі. Соның ішінде морфонология саласының зерттеу нысанын анықтап, оның пән ретінде қалыптасуына негіз болатындай ғылыми еңбектер жазып, тұжырымдарын қалыптастырды. А. Айғабылұлы ғылыми зерттеулер жүргізумен қатар қазақ тілін оқыту

әдістемесіне де қалам тартып, көптеген әдістемелік оқулықтар, нұсқаулықтар қалдырғаны мәлім.

Қазақ тіл білімі салаларын зерттей жүре ғалым көптеген мәселелерді студенттерге қалай түсіндіргеннің жөн екендігін үнемі қатар алып, сол жайында мақалалар жазып, өз ойын үнемі білдіріп отырған. Профессордың жарияланған, жарияланбаған, қолжазба күйінде сақталған біраз еңбектерін қарастыра келе, ол кісінің тіл білімі салаларын оқытуға байланысты, студенттерге терминдерді түсіндіру жолдарына қатысты айтқан пікірлерінің куәсі болдық.

А. Айғабылұлы оқытуға байланысты пікірлерінде А. Байтұрсынұлының «Тіл-құрал» еңбегін XX ғасырдың аяғында жазылған оқулықтармен салыстыра келе, оның құндылығының жоғары екендігін бірнеше мысалдармен дәлелдейді. А. Байтұрсынұлы еңбегінде көмекші етістіктер қызметінің нақты көрсетілгендігі, яғни олардың кейде жасырын тұрып та көмекші ретінде қолданылатындығы сөз болады. А. Айғабылұлы ол кісінің осы тұжырымдары оқушыларға қазақ тілін оқыту барысында тиімді екенін атап көрсетеді.

«Морфологияны оқытуда морфонологиялық құбылыстарды пайдалану жолдары» атты мақаласында грамматикадағы мағына мен қызметтің ара-жігін жігін ашып, оны студенттерге түсіндіру жолдары қарастырылады. Тіліміздегі кейбір формалардың мағынасы болмаса да қызметі болатындығын мысалдармен көрсете отырып, оның себебін түсіндіреді. Қосымша сөзіндегі -*ым* формасының қызметін түсіндіре келіп, «..себебі -*ша* қосымшасының мағынасы атқарып тұрған қызметі белгілі болғанымен -*ым* туралы ойланбаса болмайды. -*ым* элементі *қос* сөзіне жалғанып тұрғанымен, оған не лексикалық, не грамматикалық мағына үстеп тұрған жоқ. Анықтап айтсақ, тілімізде қосым деген сөз де, сөз формада жоқ. Сондықтан -*ым* элементін морфема деп тану мүмкіндігі жойылады. Қосымша сөзіндегі -ым элементіне қарата салыстырғанда, оның мағынасы болмағанымен қызметі барын түсіндіру оңай шешіледі. Ал осы жағдайды жақсы түсінген студенттер іш(ім)дік, жара(м)ды, жара(м)сыз, жағ(ым)ды, жағ(ыс)сыз, сұра(м)паз, қыдыр(ым)паз, кел(ім)сек, сұра(м)сақ сияқты сөздердегі -ым, -ім, -м элементтерінің қалай қолданылып тұрғанын жақсы түсінуге

МАЗМҰНЫ

I. ПРОФЕССОРЛАР ХАСАН КӘРІМҰЛЫ МҰХАМБЕТ ПЕН АЙТБАЙ АЙҒАБЫЛҰЛЫ ТУРАЛЫ

Сағындықұлы Б. Кемел парасат иесі. 3
Тасымов А. Көрнекті ғалым Айғабылұлы Айтбайдың ғылыми мұралары жайында бірер сөз. 5
Тасымов А. Белгілі түркітанушы ғалым, абзал азамат, ұлағатты ұстаз Хасан Мұхамбет-Кәрімнің 85 жылдығына арналады. 9
Мамыпова Б. Ұстазға деген құрметпен... 12
Сапарбай А.Б. Мамандыққа адалдық. 20
Кәрімов Х. Кәрімов және қазіргі қазақ диалектологиясының мәселелері. 26
Құлжанова Б. Шоқтығы биік ұстаз. 32
Егізбаева Н.Ж. А. Айғабылұлы қазақ тіл білімі салаларын оқыту жайында. 34
Сапенова Ж.Б. Тілші, ғалым Хасан Кәрімұлы Мұхамбет ғылыми зерттеулерінің теориялық және әдістемелік сипаты. 39

II. ТІЛДІ ЗЕРТТЕУДІҢ КОГНИТИВТІК, ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНЫМДЫҚ, СОЦИОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ФУНКЦИОНАЛДЫ ЗЕРТТЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Ақымбек С. Еліктеу сөздердің фоносемантикалық мәселесі. 43
Амантай Т. Жағымды эмоциялар тудыратын соматикалық фразеологизмдер және олардың прагматикасы. 50
Аметова С. Метафорадағы комбинаторлы өзгерістер. 55
Алиева Д.Б. Қазақ этнонимдерінің қолданысындағы ұлтты ұйыстыру идеясы туралы ақпараттар. 61
.... 68
Аязбаева С. Қазақ тілі жұрнақтарының буын түрқын модельдеу. 76
Әбуталин О. М. Қазақтың күнтізбесіндегі этномәдени мәнділіктер. 83
Әжебаева Д.А. Сөйлеу стратегиясы мен тактикасы. 88
Әміржанова Г.А. Қазақ тілдерінің танымдық ерекшеліктері. 94
Бегалиева Л.Б. Етістік арқылы жасалған мезгіл мәнді синонимдер. 101
Болат Р. Адамдардың жас ерекшелігіне байланысты мезгіл ұғымдарының түр-түспен ассоциациялануы. 112
Ебелекбаева Ә.К. Интонацияның функциясын суперсегментті деңгейде қарастыру. 121
Жұмағұлова А.Ж. Қазақ баспасөзі және сөз мәдениеті. 127
Зайсанбаев Т.К., Шойбекова Ә.Ж. Қосарлы еліктеуіш сөздердің дыбыстық ерекшеліктері. 134
Имангалиева Г.К. Лепті сөйлемдердегі коммуникативтік мақсат. 143
Карабазина А. Бұқаралық ақпарат құралдарында прецеденттік тақырыптарды қолданудың лингвомәдени заңдылықтары. 147
Құдасова А. Салт-дәстүр атауларларының уәжділігі мен семантикасы. 152
Лебаева А. Ж. Аргументтік дискурс және оның бағалау лексикасын талдау.

Назарова Ә.Н. Тендерлік лингвистиканың зерттелу бағыты мен танымдық негізі. 158
Наурызбекова С.Н. Сағи Жиенбаев лирикасындағы автор бейнесінің тілдік көрінісі. 161
Нұрмұхан Ә.С. Қазақ әдебиетіндегі «күлкінің» эмоционалдық-сезімдік көріністі беруі. 170
Оспан Ә. Адамдардың жас ерекшелігіне байланысты көңіл-күй ұғымдарының түр-түспен ассоциациялануы. 174
Өмірбекова Р.К. Етістіктің категорияларының сөйлемде қолданылу принциптері. 183
Тапсықбаева Б.А. Үстеу сөзжасамдық жұрнақтарының өзіндік ерекшеліктері. 191
Тасимова С. Әскери терминдердің стилі. 199
Түлекова Г.Х. Әлеуметтік-аффективтік игерудің нәтижесі – когнитивтік-танымдық игерудің нәтижесі. 201
Үкібаева М. Тәуелдік жалғауының пайда болуы. 209

II. ТІЛДІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ: ТЕОРИЯСЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІ

Әміреев Н.Ә. Өзге тілді студенттердің шығармашылық құзыреттілігін қалыптастыру. 215
Күркебаев К.К. ҚР ЖОО көптілді оқыту мәселелері. 225
Карабаева Х.Ә. Тіл үйретуге бағытталған оқу құралдарының мазмұндық, құрылымдық сипаты. 231
Матак М.М. Сөйлеу актілерінің әлеуметтік желілердегі көрінісі. 237
Мамаева М. К. Сөйлемнің анықтауыш мүшесі мен айқындауыш мүшесін салыстырып өту тиімділігі. 244
Махмудова С.М. Тілдік жоғары оқу орындарының студенттеріне саяси дискурстың грамматикалық аспектісін үйретуде блог технологиясының тиімділігі. 250
Мәжкеева А. Түр-түстердің ассоциациялану ерекшелігінің медицинада қолданылуы. 259
Naraliyeva R.T., Bissenbayev A.K., Dosanov B.I. Search and researches of innovative priorities in teaching kazakh in the polylingual sphere. 265
Нұрталина А.О. Қазақ тілі сабақтарында ойындарды қолданудың тиімділігі. 273
Омарова Б. А. Студенттердің ауызша сөйлеу тілін дамытуға бағытталған жаттығу түрлері. 280
Сансызбаев Ө.Т. Әлеуметтік желілердегі сөз мәдениеті сын көтермейді. 285
Сарсенбаева А.О. Мәдени құзыреттілікті қалыптастыруда мәтінді пайдалану технологиясы. 290
Шыныбекова А.К. Қазақ тілін үйрету мақсатында заң саласы мәтіндерінің прагматикалық талдау. 300
Шегебаев А. Хикаялық дастандардың жанрлық ерекшелігі. 307